

Апстаркт: Милци зазема клучно место во кругот на гевгелиските некрополи од железното време, со континуитет на употреба од крајот на VIII до крајот на VI век пр.н.е. Со откривањето на античкиот војнички гроб се збогатуваат и нејзините веќе утврдени културни и хронолошки вредности. Набљудувано, пак, од историски аспект, ова погребување укажува на појава на војнички авторитети, кои имале извесна улога во проширувањата на границите на античкото македонско кралство, во регионот на Амфакситида во текот на раниот V век пр.н.е.

Во контекст на оваа опција, оди и постојаната потрага по сè уште неоткриената античка некропола на градот Гортинија, на кого му припаѓала и актуелната праисториска. Нејзиното лоцирање би бил посакуван расплет на загатката околу континуитетот на погребувањето на жителите на Гортинија.

Интересот за систематско проучување на некрополите од железното време во Гевгелија започна со истражувањето на локалитетот Сува Река-Парагон.¹ По повеќегодишните истражувања, Р.Пашиќ посветила особено внимание на вреднувањето на некрополата Сува Река-Парагон², соодносот со сродните некрополи од гевгелиско-валандовскиот регион, и нивното место во рамките на железното време во Долно Повардарје.³

¹ Пашиќ Р., Археолошки истражувања на локалитетот Сува Река во Гевгелија, *Macedoniae Acta Archaeologica* 3, Прилеп 1977, 43-56; Пред тоа биле познати само неколку случајни наоди од речното корито на Сува Река.

² Пашиќ Р. 1978, Археолошки испитувања на локалитетот Сува Река во Гевгелија, *Зборник на Археолошки Музеј Скопје* 8-9, (1975-1978), Скопје 1978, 21-52.

³ Pašić R. 1981, Povardarje u Starijem gvozdenom

Бобан ХУСЕНОВСКИ
Национална установа Музеј – Гевгелија
Гевгелија, Р. Македонија

ВОЈНИЧКИ ГРОБ ОД НЕКРОПОЛАТА МИЛЦИ КАЈ ГЕВГЕЛИЈА

Клучни зборови: железно време, гробни јами, прохус, фиала, киликс, Амфакситида, Гортинија.

Сепак, првите податоци за наоди од железното време во Гевгелија, датираат од 1913 год., кога е откриена една бронзена лачна фибула од “мъсността Рида”.⁴ Оваа непрецизно одредена локација денес би можела да се поврзе со два археолошки локалитета. Во првиот случај станува збор за повеќеслојната (праисториска и античка) населба на археолошкиот локалитет Вардарски Рид,⁵ поконкретно со хоризонтот на населбата од железното време, која егзистирала помеѓу X-VI век пр.н.е.⁶ Втората локација се наоѓа во близина на другиот рид – Богородичин Рид, на кој се евидентирани остатоци од праисториска населба од XIII-XI век пр.н.е.⁷ Во подножјето на оваа на-

dobu, *magistarski rad*, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet-Arheologija, Beograd 1981, 26-43. (Н.У. Музеј-Гевгелија арх.бр.347-255 од 14.04.1987 год. - необјавен).

⁴ Попов Р., Гробни находки од халштатската епоха, *Списание на Блг. Академия на науките*, кн.XVI, Софија 1917, 112. Пронајдената лачна фибула ја откупил Народниот музеј од Софија.

⁵ Винчиќ Ж. - Ивановски М., Вардарски Рид, Гевгелија-праисториска и античка населба, *Arheološki Pregled* 22, Beograd 1981, Savez Arheoloških Društava Jugoslavije, 49-51.

⁶ Хусеновски Б.-Димитриоска Спасовска Г., “Вардарски Рид” - Гевгелија, истражувања во 1994 год., *Macedoniae Acta Archaeologica* 15 (1996-1997), Скопје 1999, 157-181; Папазовска А., Слоевеи од железното време на Вардарски Рид, ур. Митревски Д., *Вардарски Рид Том I*, Скопје, Фондација Вардарски Рид-Скопје 2005, 115-148.

⁷ Хусеновски Б.-Сламков Е., *Водич низ постојаната археолошка поставка*, Гевгелија, Национална установа Музеј-Гевгелија 2005, 16-17; Видески З., Бронзеното време на Вардарски Рид, ур. Д.Митревски, *Вардарски Рид Том I*, Скопје, Фондација Вардарски Рид-Скопје 2005, 91-113, сл.2-3; Хусеновски Б.-Слам-

селба, на пространа, зарамнета тераса, во текот на VII-VI век пр.н.е., била организирана некрополата Милци.⁸

Фибулата, за која пишува бугарскиот истражувач, во недостиг од јасен археолошки контекст, секако не излегува од просторот на овие два соседни локалитета.

Во идентичен историски контекст германскиот истражувач Н. Dragendorff, во околината на селото Дедели, во близина на Валандово, открил 6 халштатски гробови. За неговите ископувања од ноември 1917 год., првични резултати од анализата на движниот материјал објавил Pingel,⁹ а нешто подоцна во засебни трудови Бузек и Васиќ.¹⁰ Археолошкиот локалитет Милци¹¹ е лоциран на левиот брег на реката Вардар (Axios), во близина на повеќеслојната наслеба на Вардарски Рид. Претпоставуваме дека таа била една од двете праисториски некрополи (покрај Сува Река), поврзани со Вардарски Рид, кои биле во постојана употреба од крајот на VIII до почетокот на V век пр.н.е. Идентификацијата на Вардарски Рид најверојатно треба да се поистороди со градот Гортинија,¹² кој во регионот на Амфакситида, во античкиот период бил познат и значаен урбан центар.

Некрополата Милци,¹³ е евидентирана во 1977/78 год. и на неа во неколку наврати (1979,

ков Е., *Археолошки водич, гевгелиско-валандовски регион*, Гевгелија, Фондација за локален развој-Гевгелија 2012, 13, сл.6.

⁸ На дел од оваа тераса, во рамките на К.П. 578/1, авторот од 2011 год., раководи со систематските археолошки истражувања на некрополата. Гробовите од споменатиот простор, речиси целосно сè во интактна состојба.

⁹ Pingel V., *Eisenzeitliche Gräber von Dedeli und Mravinca in Jugoslawisch-Makedonien*, Marburger Winkelmanns Programm, Berlin 1970, 7-28, (Според: Митревски Д. 1991а, *Дедели*, Музеј на Македонија, Скопје 1999, 9).

¹⁰ Bouzek J. 1974, *Macedonian bronzes. Their origins, Distribution and relation to Other Cultural Groups of the Iron Age*, *Pamat.archeol. LXV*, Praha 1974, 286-287; Васиќ Р., Нови елементи за проучавање гвозденог доба Вардарске долине, *Старинар, (н.с.)* 27 (1976), Београд 1977, 1-17.

¹¹ АКРМ II, Археолошка карта на Република Македонија, Том II, *Македонска Академија на Науките и Уметностите*, Скопје 1996, 95; Хусеновски Б.-Сламков Е., 2012, сл.8-9.

¹² Папазоглу Ф., Македонски градови у римско доба, *Жива Антика, пос.издања књига I*, Скопје 1957, 134-135.

¹³ Регистрирана во Археолошката карта на СО Гевгелија.

1983, 1995 и 1997)¹⁴ се вршени археолошки истражувања од заштитен карактер.

Врз основа на добиените резултати од откриените 74 гробни целини, некрополата Милци¹⁵ припаѓа на групата рамни некрополи со инхумирани покојници. Доминантна форма на погребување е цистата од обработени плочи на крупнозрнест варовник. Бочните и челните страни на цистата се формирани од две-три делумно обработени, вертикално поставени камени плочи. Покривањето е вршено со една-две масивни или повеќе мали плочи. Идентичен тип на конструкции среќаваме и на соседната некропола Сува Река,¹⁶ како и кај валандовските некрополи: Глос-Грчиште, Марвинци и Дедели.¹⁷ Кон групата рамни некрополи со инхумирани покојници, припаѓаат и некрополите Бишов Јавор кај село Смоквица и Болован во близина на Богданци.¹⁸ Гробовите од споменатите некрополи од гевгелиско-валандовскиот регион главно се датирани во VII - VI век пр.н.е., со исклучоци, кои претходат или се појавуваат подоцна од оваа временска рамка.

Во тој поглед, кохерентност со “гевгелиската” културна група,¹⁹ покажуваат наодите од некрополите во Бохемица (*Bohemitsa*) и Чаушица (*Chauchitsa*), во соседна Република Грција.

Распоредот на гробните конструкции на некрополите главно е организиран на два начина. Првиот го одразува радијалниот распоред на цистите, а вториот поставеноста во колони (редови). Кај радијалната (родовско-фамилијарна) организација, ориентацијата е условена од средиштето на групата, а кај цистите во колони, начелно се почитува правецот на најстарото погребување. Тради-

¹⁴ Хусеновски Б., Милци 1997, заштитно ископување, *Macedoniae Acta Archaeologica 16*, Скопје 2005, 89-116. Во текот на овие истражувања, во организација на Народен музеј од Гевгелија, беа откриени 10 нови гробни целини од гроб 65-74.

¹⁵ Пашиќ Р., Милци: Гевгелија-железнодорожна некропола, *Arheološki Pregled 22*, Savez Arheoloških Društava Jugoslavije, Beograd 191, 35-37; Пашиќ Р., Некрополата “Милци” кај Гевгелија, *Културно наследство XI*, Републички Завод за Заштита на Спомениците на Културата, Скопје 1987, 75-83, 85.

¹⁶ Пашиќ Р. 1978, 21-52.

¹⁷ Pašić R., Dedeli, Valandovo – nekropola starijeg гвозденог доба, *Arheološki Pregled 21*, Savez Arheoloških Društava Jugoslavije, Beograd 1980, 54-55.

¹⁸ Резултатите од нивните истражувања, сè уште, не се целосно објавени.

¹⁹ Vasić R. 1987a, Đevdelijska grupa, *Praistorija Jugoslovenskih zemalja V - željezno doba*, Akademija nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1987, 701-711; Васиќ Р., 1977, 1-17.

цијата на радијално позиционирање на гробните конструкции, порано е регистрирана кај погребувањата под тумули, карактеристично за “Висои”-Беранци, “Сламите”- Рапеш²⁰ и Орлова Чука²¹, но и кај рамната некропола во Дедели.²²

На некрополата Милци, освен цистата како најдоминантна форма на погребување, констатирали се: две погребување под могилки - гроб 31/35²³ и гроб 56,²⁴ во питос-гроб 13,²⁵ под тегули на “две води” (лаконски тип) во гроб 40 и две секундарни кремации во цисти -гроб 12 и 45.²⁶ Во текот на актуелните систематски истражувања од 2011-2014 год, на некрополата Милци, помеѓу откриените 47 нови гробни целини (*црт. бр.1*), за првпат се регистрирани и 12 гробни јами со слободно вкопани, инхумирани покојници.²⁷

Од вкупниот број на откриени гробни целини, 35 се камени цисти, од кои кај пет²⁸ дното било поплочено со обработени камени плочи. Останатите 11 се гробни јами со неправилна правоаголна форма, во кои инхумираните покојници биле положени директно на земјата. Седум гробови-јами²⁹ припаѓаат на најстариот хоризонт на погребување датиран од крајот на VIII и VII век пр.н.е., два на детски погребувања од VII-VI век пр.н.е, а кај гробовите 100 и 103 ја регистрираме повторната употреба на јамата во првата половина на V век пр.н.е.

Во контекст на групата цисти - 101, 102 и 104, особен интерес привлече гробната јама – гроб 103 (*црт.бр.2; сл.16*). Во однос на диспозицијата на останатите цисти, и оштетувањата што го предиз-

викала врз нив, погребувањето во гроб-јама 103 укажуваше на временска неусогласеност со групата цисти, датирани во VII-VI век пр.н.е. Дисонантност со хронолошката рамка беше потенцирана и со дотогаш откриените гробни јами, кои беа исклучиво поврзани со најстариот хоризонт на погребување.

Со внимателно чистење на гробната јама (*црт. бр.3*), утврдивме дека остеолошкиот материјал е сосема слабо зачуван (со исклучок на черепот). Гробната јама со неправилна правоаголна форма (2.20 x 0.75м.), беше ориентирана во правец запад/исток, а инхумираниот покојник бил положен во грбот најверојатно со спуштени раце покрај телото.

Покрај покојникот, околу ретките фрагментирани останки на скелетот, откривме богат фонд на гробни прилози, распореден меѓу черепот и карличниот појас.

Целиот фонд на гробни прилози содржеше две компактни целини. Првата ја сочинуваа повеќе елементи на лично вооружување изработено од железо, а втората, комплет керамички и бронзени садови. Во комплетот на оружјето се наоѓаа два железни меча, поставени на градите на покојникот, два врвови од копје и еден врв од стрела покрај главата, и два ножа под градниот кош.

Во пределот на стомакот бил распореден комплетот садови. Во него, помеѓу керамичките примероци препознавме по едно оинохое– прокус, котон и киликс, а меѓу бронзените садови една длабока цилиндрична чинија – басен и една фиала со омфалос.

Покрај овие две целини, под долната вилица на покојникот откривме фрагментирана златна фолија, а веднаш до неа, на левото рамо, бронзена двојна игла со спирални дискови. Целиот гробен контекст беше во интактна состојба, а движните наоди со висок степен на зачуваност.

Приложувањето на оружјето во гробовите на некрополата Милци и останатите истражувани во Долно Повардарје, се поврзуваат со машки покојници. Таквиот обичај може да се следи кај повеќето гробни целини на некрополата Милци,³⁰ Сува Река,³¹ и Дедели кај Валандово.³² Многу поретко тоа било оставано во женските гробови, а и тогаш, тоа главно биле мали закривени ножеви за секојдневна употреба.

возрасни покојници, припаѓаат на најстариот хоризонт на погребување, додека детските гробови 90,91 припаѓаат на помлада фаза на погребување..

³⁰ Пашиќ Р. и др., 1987,75-78.

³¹ Пашиќ Р., 1978, 22-28.

³² Пашиќ Р., 1983, 61-64; Митревски Д., 1991а, 65-66.

²⁰ Митревски Д., *Протоисториските заедници во Македонија*, Републички Завод за заштита на спомениците на културата, Скопје 1997, 97,сл.26-1.

²¹ Пашиќ Р.-Винчић Ж., Археолошка испитувања на локалитету “Орлова Чука” код села Стар Караорман, *Старинар*, (н.с.) 20 (1970), Београд 1972, 129-133.

²² Пашиќ Р., Некрополата од постаро железно време во селото Дедели кај Валандово, *Зборник на Археолошки Музеј Скопје 10-11*, Скопје 1983, 57-64.

²³ Георгиев З., Гробот 31/35 од некрополата Милци кај Гевгелија, *Зборник на Археолошки Музеј Скопје 10-11*, Скопје 1983, 65-71.

²⁴ Митревски Д. 1991б, Прилог кон вреднувањето на Долновардарската –пајонска група на железното време, *Macedoniae Acta Archeologica 12 (1990-1991)*, Скопје 1991, 148, сл.2.

²⁵ Пашиќ Р. и др., 1987, 76, сл.3.

²⁶ Георгиев З., Елементи на рана антика во Долно Повардарје, *Годишен Зборник на Филозофски Факултет кн.2*, Скопје 1984, сл.9а,10,11.

²⁷ Гроб 90, 91, 98-100, 103, 106-109, 116 и 120.

²⁸ Гроб 79, 84, 94, 105 и 117.

²⁹ Јамите на гробовите 98,99,106-109 и 120 со

Генералната хронолошка рамка, во која е забележана највисока фреквенција и континуитет во употребата на некрополите Милци, Сува Река, Зелениште-Валандово, Лисичин Дол - Марвинци, Глос-Грчиште и Дедели, се полклопува со VII–VI век пр.н.е. Но на истите се евидентирани гробни манифестации и наоди, кои се поврзуваат со крајот од VI и почетокот на V век пр.н.е. Појавата на овој тип прилози со доцноархајски и раноантички белези во некрополите на Долно Повардарје, веќе детално ги анализирал Георгиев.³³ Тој ни го насочува вниманието кон првите знаци на појава на помлада културна фаза во некрополите, кои во основа, сè уште го носат печатот на праисторијата. Евидентираниите промени во репертоарот и карактерот на гробните прилози навестуваат крај на еден мирен и просперитетен праисториски период – железното време II³⁴ и премин кон историски турбулентниот антички период.

Такви отстапувања во однос на дефинирањето и датацијата на некрополата Милци, беа воочени во содржината на гробните прилози на погребаното лице во гроб 103. Појавата на “нови” форми на керамички и бронзени садови и уникатни примероци на накит, секако ги потврдуваат историските промени што се случиле во регионот. Духот на општествените турбуленции најдобро го манифестира “офанзивниот” комплет на оружјето, посебно мечевите, кои за првпат се појавуваат во пар.

ОРУЖЈЕ

Мечеве

Најстар примерок на железен меч од некрополата Милци е откриен во текот на истражувањата во 1983 год., во содржината на гробната могила - гроб 56. Споменатиот меч, аналогно на откриената ретка украсна игла, датирана во доцниот VIII век пр.н.е., е дефиниран како најран наод на оружје во некрополата Милци и поширокото опкружување.³⁵

Крстестите мечеви со хоризонтално поставена рачка, двосечно сечиво кое пламенасто се шири кон врвот, познати се под името “ксифос”. И двата примерока, откриени во гробот 103, припаѓаат на овој тип (сл.1,2). Овие грчки мечеви не се

непознати меѓу репертоарот на оружјето од некрополата Милци и другите сродни некрополи од околината на Гевгелија. Таков еден, слабо зачуван примерок, без јасен археолошки контекст, бил лоциран на некрополата Милци, покрај гробот 7.³⁶ Наспроти него, во текот на истражувањата на некрополата “Зелениште” кај Валандово, во гробовите 1 и 5 е пронајден по еден железен меч од истиот тип.³⁷ Високиот степен на зачуваност на примероците овозможил детален увид во нивната конструкцијата. Датирани се во преминот од VI во V век пр.н.е., идентично како и примероците од Требениште, “Букри” кај Битола и “Радање” кај Штип.³⁸ Аналогна ситуација е констатирана кај гробовите I-VII и VIII од Требениште, каде што покрај погребаните достоинственици, бил приложуван исклучиво по еден примерок на железен меч.³⁹ Разликата во бројот и местото на приложените мечеви, засега ситуацијата во гробот 103 од Милци, ја дефинира како осамен случај на овој простор.

Овој тип мечеви се појавил во Грција во VI век пр.н.е., и останал долго време во употреба.⁴⁰ Нивната појава на поширокиот простор на Балканот,⁴¹ Р.Васиќ ја припишува на хеленските трговски врски, актуелни во втората половина на VI и почеток на V век пр.н.е. Во тој контекст, како аналогни примероци може да се разгледаат и двата импортирани грчки “ксифоси” од Тумулот I од Ромаја (Гласинац), датирани во период од 550-500 (475) год.пр.н.е.⁴²

Непосредни културни и типолошки аналогии на мечевите од Милци се забележливи кај наодите од блиската некропола Синдос, во Република Грција. Голем број на откриените железни мечеви од оваа некропола му припаѓаат на основниот

³⁶ Пашиќ Р. и др., 1987, 82, Т.V, 8; Георгиев З., 1984, 68, сл. 6д.

³⁷ Георгиев З., 1984, 67, сл.5а-б.

³⁸ Vasić R. 1982b, Prilog proučavanju grčkog oružja u Jugoslaviji, *Godišnjak Centra za Balkanološka Istraživanja, knjiga XX*, Akademija Nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1982, 15.

³⁹ Filov D.B.-Schkorpil K., Die Archaische Nekropole von Trebenishte am Ochrida-see, *Bulgarisches National Museum in Sofia*, Berlin und Leipzig 1927, Abb.3-9.

⁴⁰ Vasić R., 1982b, 15-17.

⁴¹ Во границите на Република Македонија се опфатени наодите од Требеништа кај Охрид, “Букри” кај Битола и “Радње” кај Штип.

⁴² Čović B., Glasinačka kultura, *Praistorija Jugoslovenskih zemalja V - željezno doba*, Akademija Nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1987, 617, T.LXIII, 6 – grob 9; 7 – grob 25.

³³ Георгиев З., 1984, 51-84.

³⁴ Васић Р., О хронологији старијег гвозденог доба у Србији, *Старинар (н.с)* 28-29, (1977-1978), Београд 1979, 255.

³⁵ Митревски Д., 1991б, 147, сл.1; 152, Т.I/1,2.

тип “ксифос”. Покрај минималните варијации на крсницата на мечот, кај луксузните примероци, во украсувањето на одредени делови од оружјето е видлива примената на злато. Приложениот “ксифос” од машкиот гроб 105 од Синдос, датиран во 510-490 год.пр.н.е., покажува референтна сличност со нашите примероци, во поглед на формата и димензиите.⁴³

Во слободниот простор помеѓу мечевите, од левата страна на градниот кош откривме три мали алки (сл.3). Две се изработени од бронзена, а една од сребрена жица со кружен пресек. Формата и димензиите им се идентични. Најверојатно станува збор за елементи со кои мечевите (односно кориците), биле прикачени за појасот на телото на погребаното лице. На можната функција на алките упатува еден постар примерок на бронзен меч со корици, откриен во гроб од некрополата Велики Мошуњ.⁴⁴

Покрај ретките примероци на мечеви, поголем дел од фондот на оружјето приложено во гробовите на машките покојници откриени во Сува Река⁴⁵, Милци⁴⁶⁻⁴⁷ и Дедели,⁴⁸ го сочинуваат врвови од копја и ножеви.

Копја

Две копја од идентичен тип биле поставени покрај левата страна на покојникот, во висина на главата (сл.4, 5). Тие имаат стилизирана форма на лист од врба, со слабо нагласено ребро на средината. Должината на листот и тулецот е симетрична. Конусовидниот тулец на первазот има две перфорации што служеле за фиксирање на дршката со помош на чивии. Од едната страна тој е пресечен по целата негова должина.

Копјето е примарно оружје во војничкиот комплет на вооружување и најчест наод во гробовите на некрополите од железното време во Долно Повардарје.

Покрај основната функција, на поширокиот географски и културен простор, во текот на античкиот период, тоа презема и симболичка улога во иконографијата на племенското и владетелско-

то монетоковање. Во емисиите на трако-македонските и пајонските племиња, подигнат е на ранг на “статусно” оружје, воен атрибут прифатен од Бизалтите, Дероните, Ореските, како и од страна на Мозес.⁴⁹ На монетите на македонските владетели Александар I, Пердика II, Архелај и Аминта III,⁵⁰ тоа ја испраќа и актуелната политичка порака, која во дадениот историски контекст се рефлектира и на одредени емисии на монетите на пајонските кралеви, каков што е примерокот на Патрај.⁵¹

Друго оружје

Покрај двете копја бил приложен и еден железен врв од стрела, во форма на цилиндер со зашилен врв (сл.6). А под нив, во пределот на стомакот, два закривени железни ножа, кои најверојатно биле заденати за појасот (сл.7, 8). Ножевите од овој тип се чести прилози во гробовите на некрополите во Долно Повардарје и северно-егејското подрачје во текот на VII–VI век пр.н.е.

Споменатата типолошка и хронолошка идентичност на мечевите со примерокот од машкиот гроб 105 од Синдос е мериторна и за останатото оружје од гроб 103 од Милци.⁵² Нагласениот војнички авторитет на покојникот, надополнет со богатиот избор на садови, уникатна двојна игла и златната фолија, го истакнува и неговиот висок социјален статус.

ЗЛАТНА ФОЛИЈА

Во рамките на железнременските некрополи од гевгелиско-валандовскиот регион, употребата на злато во функција на гробен прилог е многу ретко присутна. Таков наод е фрагментирана златна фолија, откриена покрај черепот на инхумираниот покојник во гроб 4, од некрополата Бишов Јавор кај село Смоквица.⁵³ Поради нејзината ис-

⁴³ Вокотопουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, Καταλογος της εκθεσης, ΑΜΘ, Ατiννα 1985, 281, φiγ.459.

⁴⁴ Truhelka Ć., Jedan odličan nalaz bronzane dobe iz Velikog Mošunja (Lašva), Glasnik Zemaljskog Muzeja u BiH XXV, Sarajevo 1913, 328-330, sl.3.

⁴⁵ Пашиќ Р., 1978, 22-26.

⁴⁶ Пашиќ Р. и др. 1987, 75-78. Откриените 19 цисти, со истражувањата во 1983 и 1995 год., не се објавени.

⁴⁷ Хусеновски Б., 2005, 89-116.

⁴⁸ Пашиќ Р., 1983, 61-64 ; Митревски Д., 1991a, 65-66.

⁴⁹ Драганов Д., Монетите на македонските царе, Част I, Јамбол 2000, 27-56, (Бизалти 479-460 год. пр.н.е., 117, сл.1-5); (Мозес 479-460 год.пр.н.е., 117, сл.6-7); (Дерони 500-480 год.пр.н.е., 117, сл.8-9) и кај (Орески 479-460 год.пр.н.е., 127, сл.43-44).

⁵⁰ Драганов Д., 2000, стр.63-76, (Александар I 498-454 год.пр.н.е., 129, сл.52-58; 131, сл. 59,65,68); (Пердика II 454-413 год.пр.н.е., 133, сл.73-75); (Архелај 413-399 год.пр.н.е., 135, сл.80-81) и (Аминта III 389-369 год.пр.н.е., 141, сл.113-114).

⁵¹ SNG Klagenfurt III 1990: Tafel 27,668.

⁵² Вокотопουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, 1985, 281, φiγ. 460-461.

⁵³ Археолошкиот локалитет е лоциран на десниот брег на реката Вардар, во атарот на село Смоквица. Припаѓа на групата рамни некрополи со инхумирани

трошеност и деформациите, автентичниот облик и димензиите не можеа да се согледаат во целост. Во обидот за толкување на функцијата, таа треба да се разгледува во контекст на апотропејската улога, која аналогно им се припишува и на златните маски, потврдена кај примероците во кнежевските гробови од Требеништа,⁵⁴ Петилеп – Беранци,⁵⁵ како и наодот од Самоиловата тврдина во Охрид.⁵⁶ Референтни податоци за времето на нивната употреба и застапеност во богатите машки и женски гробови, откриваат гробовите од некрополата Синдос и осамениот наод од Халкидик.⁵⁷

Златната фолија од војничкиот гроб 103 од Милци, ја откривме под долната вилица на покојникот (сл.9). Самата ромбоидна форма што асоцира на геометризирани претстава на човечка уста, упатува на нејзината примарна автентична позиција. Од оригиналниот изглед и пластичната декорација, недостигаат ситни делови. Надворешниот раб и е врамен со двојна рамка. Во центарот се наоѓа умбо, околу кое се шири розета од 16 листови со бадеместа форма, што на крајно стилизиран начин упатува на Сонцето, а можеби и на постојниот култ кон него. Во војничкиот гроб од некрополата Речица – “Лозишта” кај Охрид, во сличен контекст е откриена фолија од сребро, датирана во VI-V век пр.н.е.⁵⁸ Златни ромбоидни фолии со идентична геометриско-флорална декорација во некрополата Синдос, се среќаваат меѓу наодите во гробовите на обата пола. Споредениот

покојници, положени во цисти од обработени плочи од камен и бигор, датирани во VII-VI/V век пр.н.е.

⁵⁴ Filov D. B. - Schkorpil K. 1927, Abb.3 - Grab I, Abb.7 - Grab V; Вулић Н., Један нов гроб код Требеништа, *Гласник Скопског Научног Друштва*, Књ. XI, Скопје 1931, сл.1- гроб VIII; Вулић Н., Нови гробови код Требеништа, *Споменик Српске Краљевске Академије LXXVI*, Београд 1933, 1, сл.1- гроб IX.

⁵⁵ Mikulčić I., *Pelagonija u svetlosti arheoloških nalaza*, Arheološko Društvo Jugoslavije, Arheološki muzej – Skopje, Skopje 1966, 38, T.XI,21.

⁵⁶ Proeva N., The Engelan / Encheleis and the Golden Mask from the Trebenishte Culture, Himage to Milutin Garašanin, Tasić N. and Grozdanov C. eds, *Srpska Akademija Nauka i Umetnosti*, Beograd 2006, 561 -570.

⁵⁷ Вокотополулов I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, 1985, φγ. 115, 239, 282, 322, 421 – (гробовите 20,56 и 67 со женски, а 62 и 115 со машки покојници); Amandry P., Collection Hellène Stathatos I, *Les bijoux antiques*, Starsbourg 1953, Pl.XX - гроб на машки покојник, од неутврдена локација на Халкидик; Соколовска В., Етничките носители на Требенишката некропола, Музеј на Македонија - Скопје, Скопје - Охрид 1997, 46-48, сл.63-68.

⁵⁸ Митревски Д., 1997, 310, каталог на некрополи-57; Соколовска В., 1997, 50, T.XXI/73.

примерок од женскиот гроб 22 од истоимената некропола, датиран околу 500 год.пр.н.е., со нашиот примерок, укажува на блиски стилски одлики, до степен што асоцира на производи од иста серија.⁵⁹

ДВОЈНА ИГЛА

Нашето внимание особно го привлече бронзената двојна игла, лоцирана во зоната на левото рамо, каде што најверојатно била фиксирана за облеката на покојникот (сл.10). Кога станува збор за нејзината форма, типолошки е блиска со двојните игли од т.н. “требенишки” тип, но со уникатен изглед на главата. Телото на иглата го формира пар симетрично поставени игли, изработени од жица со кружен пресек. Тие под главата, која е формирана од два спротиставени спирални диска, се споени со тенка бронзена жица.

Мотивот на спротиставени, двојни спирали, е широко применуван во обликувањето на некои примероци накит во текот на железното време. Оптимално е исползуван во оформувањето на телото на “очилестите” фибули. Идентично решение е регистрирано кај одреден тип бронзени прстени. Таков е фрагментирираниот примерок од гроб 2, од рамната некропола “Попадин Дол” кај Прилеп, кого Китановски,⁶⁰ го сместува во рамките на постарото железно време - *Халитат А*, додека Васиќ,⁶¹ поконкретно го датира во период помеѓу XIII-XI век пр.н.е. На истиот наод особено внимание му посветил Микулчиќ,⁶² поврзувајќи го со примероците од инвентарот на средноевропската култура на полиња со урни. Совпаѓање со заклучоците за прстенот од Попадин Дол и сличните примероци од Вергина (Vergina), Чаушица (Chauchitsa), Трилофон-Месимери (Trilophon-Messeméri), Ајвасил (Aivasil) изразил и Бузек.⁶³

Прстените со спирална глава се откриени и во Долно Повардарје, во контекст на наодите во гроб 9 од некрополата Лисичин Дол кај с. Марвинци, датирани во крајот на VI век пр.н.е,⁶⁴ и еден при-

⁵⁹ Вокотополулов I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, 1985, 76, φγ.115. Златните фолии од некрополата Синдос, датирани се во рамки на 530-490 год.пр.н.е.

⁶⁰ Китановски Б., Два гроба из старијег гвозденог доба код Прилепа, *Старинар – (н.с.) II* (1960), Београд 1961, 212, сл.13.

⁶¹ Vasić R. 1987b, *Pelagonija, Praistorija Jugoslovenskih zemalja V - željezno doba*, Akademija Nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1987, 713.

⁶² Mikulčić I. 1966, 10-11, T.III,4.

⁶³ Bouzek J. 1973, 129, fig.39/8-Aivasil.

⁶⁴ Видески З., Лисичин Дол-Марвинци, некропола од железно време (истражувања 1997), *Macedoniae Acta Archaeologica 15*, (1996-1997), Скопје 1999, стр.98,

мерок од некрополата Бишов Јавор-Смоквица,⁶⁵ од втора половина на VI век пр.н.е.⁶⁶

Иглите со мотивот на двојна спирала, на просторот на западниот Балкан, ги откриваме во текот на VI-V век пр.н.е. Една од нив е златната игла откриена во илирско-грчката остава на скапоцености под Петровата црква кај Нови Пазар⁶⁷ како и сребрениот примерок од гробот бр. V на богатите кнежевски гробови од Требеништа.⁶⁸

Во прегледот на типолошки групирани двојни игли, пронајдени во некрополите од железно време на просторот на западен Балкан (поранешна Југославија) и Република Грција, не е документирана ниту една двојна игла со спирални дискови.⁶⁹ Таквата фактичка сосостојба упатува на заклучокот дека појавата на овој засега уникатен тип на двојна игла, можеби треба да ја очекуваме нешто подоцна. Согласно сличностите на техничките решенија, со двојните игли од т.н. “требенишки” тип, овој уникатен примерок на двојна игла упатува на можен заеднички центар на производство, кој треба да се бара во некоја од блиските работилници на брегот на Егејското Море.

БРОНЗЕНИ САДОВИ

На некрополата Милци меѓу гробниот инвентар, речиси по правило, се појавуваат керамички садови работени на витло, во техника на окер печење, украсени со боени хоризонтални ленти. Рачно работената керамика е поретка. Ситуацијата во гроб 103 е видоизменета, и во него учуваме два комплекта садови – керамички и бронзен.

Во групата бронзени садови препознаваме фиала со омфалос и длабока цилиндрична чинија – басен, кои асоцираат на гробен комплет, обичај забележан кај долуспоменатите, примероци од Осово и Илијак.

Бронзена фиала

Кај фиалата со омфалос - *phiale mesomphaloi* (сл. 11), иако целосно фрагментирана, сепак може-

Т.П.13-17; Видески З., *Македонски бронзи* – каталог, Музеј на Македонија-Скопје, Скопје 2003, сл.280-284.

⁶⁵ Види фуснота бр.53.

⁶⁶ Хусеновски Б. -Сламков Е. 2005, 57, сл.99.

⁶⁷ Mano-Zisi Đ. -Popović Lj.B., *Novi Pazar, Ilirsko-grčki nalaz*, Beograd 1969, кат.бр.10, T.VIa, T. XXXVII. (Кај овој примерок, дисковите се формирани со по еден навој).

⁶⁸ Filov D.B.-Schkorpil K., 1927: 8, Abb.7, 12; 36, Abb.32,5; Lahtov V., *Problem Trebeniške kulture*, Narodni muzej, Ohrid 1965, T.IV,7. (“Главата” на иглата ја сочинуваат три спирали).

ше да се препознае калотеста форма и мотивот на декорацијата. Надворешната страна на тенките бронзени сидови се прекриени со плиток релјеф од стилизирани испреплетени лотосови лисја. Деловите околу омфалосот и зоната под ободот се украсени со по два хоризонтални прстена, сочинети од пунктирани точки.

Потеклото на прототиповите на оваа фиала би требало да се бараат во Предна Азија, иако такви садови во Асирија биле познати уште во IX век пр.н.е. Нивната распространетост во Италија особено е зачестена кон крајот на VIII и во текот на VII век пр.н.е., од каде што во VI век пр.н.е. тие, заедно со обредот на леанка (либација), преоѓаат во Грција.⁷⁰ Циркулацијата на фиалата кон северозападниот простор на Балканот е потврдена со примерокот откриен во Тумул II - гроб 1 во Осово⁷¹ а бронзената фиала од Доња Долина е датирана во третата четвртина на VI век пр.н.е.⁷² Трансферот на бронзените садови од Грција кон внатрешноста на Балканскиот Полуостров се движел во повеќе правци, а еден од најфреквентните, секако бил коридорот покрај реката Вардар.

Дел од овој трансфер на културните влијанија и материјални богатства навлегувал и од западен правец, кој во охридската област, покрај селото Горенци, оставил траги преку наодите во кнежевските гробови на некрополата Требеништа. Во документираните гробни конструкции I-VII, VIII и IX е регистрирано извонредно големо количество импортиран луксузен материјал. Меѓу инвентарот на металните садови, во кнежевскиот гроб VI е откриена фиала,⁷³ датирана во преминот од VI во V век пр.н.е., којашто содржи извесни аналогии со фиалата од Милци, како и фиалата од

⁶⁹ Vasić R. 1982a, Ein Beitrag zu den Doppelhalsgefäßen im Balkanraum, in: *Prahistorische Zeitschrift* 57-2, Berlin, 220-258.

⁷⁰ Паровић-Пешикан М., О карактеру грчког материјала на Гласинцу и путевима његовог продирања, *Старинар* – (н.с.) књ.11, (1960), Београд 1961, 21,23, сл.1/3,4.

⁷¹ Fiala F., Uspjesi prekopavanja prehistoričkih gromila u jugoistočnoj Bosni (do Glasinca) godine 1897, *Glasnik Zemaljskog Muzeja u BiH*, књ.4, Sarajevo 1897,sl.16; Čović B. 1987, 606, sl.35/17 – авторот ја датира во рамки на фазата Гласинац 4c1.

⁷² Vasić R., Donja Dolina i Makedonija, *Godišnjak Centra za Balkanološka Istraživanja, knjiga XIV*, Akademija Nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1975, 86, T.I/9. Садот е откриен во гроб 27, на локацијата “Греда Мате Петровића млађег”, во рамки на Доња Долина.

⁷³ Filov D. B. - Schkorpil K. 1927, 9, Abb.8, 30; Abb. 93/102.

гроб 1 од некрополата “Камен Мост - Опален”, Радолишта, близу Струга.⁷⁴

Користењето на заедничкиот културен простор во рамките на некрополите Синдос и Милци во текот на VI-V век пр.н.е., оставил јасни траги во сродноста на одредени типови гробни прилози. Таква кохерентност е изразена меѓу фиалата од Милци и примероците на “фиали со омфалос” од некрополата во Синдос, кои се датирани во текот на третата и четвртата четвртина на VI век пр.н.е.⁷⁵ Сличност со материјалот е забележлива и со “нерелјефната” фиала од соседната некропола Хагија Параскеви (*Haghia Paraskèvi*) во Република Грција.⁷⁶

Примероците изработени од злато и сребро, со изразито високи уметнички и занаетчиски вредности, биле особено ценети и популарни во Тракија.⁷⁷ Една таква репрезентативна фиала која потекнува од Стара Загора (с. Даскал-Атанасово), датирана е во V век пр.н.е.⁷⁸ Опстанокот и употребата на овој тип садови продолжил и во хеленистичкиот период. Најмлада верзија во споменатата група луксузни примероци е фиалата од гроб Б од Девени, датирана во 325-300 год.пр.н.е.⁷⁹

Цилиндричен бронзен сад - басен

Цилиндричен сад, со рамно дно и извлечен рамен перваз-басен (сл.12), исто како и фиалата, за првпат се констатира меѓу наодите на некрополата Милци и воопшто во поширокото опкружување. Тој бил поставен во самото средиште на стомачниот појас, а околу него, симетрично трите керамички садови.

Во потрагата по блиски аналогии, следејќи ги правците на пробивање на грчкиот материјал (бронзените садови), кон централниот Балкан,

⁷⁴ Кузман П., Прилог кон проучувањето на некрополата од железно време Радолишта близу Струга, *Macedoniae Acta Archaeologica* 9, (1983-1984), Скопје 1988, Т.III/1-6.

⁷⁵ Вокотопуллов I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, 1985, 76, φ1γ. 222, 267, 309 - (машки гроб 115, околу 520 год.пр.н.е. - сл.222), (машки гроб 25, околу 540 год.пр.н.е. - сл.267) и (женски гроб 67, во 510год.пр.н.е. - сл.309).

⁷⁶ Sismanidis K., Le cimetière de Haghia Paraskèvi de Thessalonique, *La civilization Grecque-Macédoine royaume d'Alexandre le Grand*, Athènes 1993, fig.190.

⁷⁷ Dimitrov B. et al., *Guide of National museum of history - Sofia*, Sofia 1984, fig.65,87,93.

⁷⁸ Marazov I., *Tracians and vine*, Dunav Press, Rousse 2000, fig.230/1.

⁷⁹ Tsibidou-Avaloniti M., Dervèni-Sèdès, *La civilization Grecque-Macédoine royaume d'Alexandre le Grand*, Athènes 1993, fig.270.

откривме идентични садови на Осово⁸⁰ и Илијак,⁸¹ кои биле приложени во пар со фиалите, генерално датирани во VII век пр.н.е., и нешто подоцна. Кај примероците од Гласинац хоризонталниот перваз е декориран со орнамент кој асоцира на испакната “глава на клинец”, кој недостига кај рамниот и празен перваз на садот од Милци, што би можело да се припише на временската дистанца меѓу двата наода.

За дисперзијата на садовите од овој тип и нивната рана појава во репертоарот на хеленските работилници на почвата на Јужна Италија во почеток на VII и трета четвртина на VI век пр.н.е., се произнесува М. Паровиќ-Пешикан.⁸² Бронзениот басен (λεβης) од гробот 117 во Синдос,⁸³ датиран околу 500 год.пр.н.е., со садот од војничкиот гроб од Милци ги дели најблиските типолошки одлики.

Можното потекло и концентрацијата на бронзените садови во наведените некрополи не може а да не се поврзе со непосредното влијание на тореутичкиот центар Халкида, како и можните на Евбоја и Коринт.⁸⁴

КЕРАМИЧКИ САДОВИ

Во инвентарот на керамичките садови, приложени околу бронзената чинија – басен, откривме по еден примерок на бокал со клунест изливник - *прохус*, котон и киликс.

Бокали со засечен перваз и ретки примероци на локални копии на котони, веќе се откривани во гробовите на некрополата Милци, додека киликсот е прв таков пронајден во затворена гробна целина, во целиот гевгелиско-валандовски регион.

Бокал со косо засечен перваз - прохус

Бокалите со косо засечен перваз, работени на витло во техника на окер печење, се најчести форми на керамички садови од железнременските некрополи во Долно Повардарје. Покрај улогата на гробен прилог, имале и утилитарна намена во секојдневниот живот, на што укажуваат наодите со впечатливо повисок квалитет на изработка, откриени во праисториските слоеви на Вардарски Рид, датирани во VII-VI век пр.н.е.⁸⁵

⁸⁰ Fiala F., 1897, sl.15; Čović B., 1987, 606, sl.35/18.

⁸¹ Čović B., 1987, 591, sl.34/3.

⁸² Паровиќ-Пешикан М. 1961, 21-23, сл.1/2.

⁸³ Вокотопуллов I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, 1985, φ1γ.65.

⁸⁴ Mikulčić I. 1966, str.43-46, - Халкида уште во IX век пр.н.е., започнала со запоседнување на брегот на Јонско Море, продолжувајќи на територијата на Сицилија и Јужна Италија во текот на VIII век пр.н.е.

⁸⁵ Хусеновски Б. - Димитриоска Спасовска Г. 1999, 171, Т.I,4-6.

Во истиот период бокалот паралелно егзистира во облик на минијатурен бронзен приврзок со култна намена. Како таков, забележан е на повеќе локалитети во Долно Повардарје, Источна и Североисточна Македонија.⁸⁶

Нешто подоцна, во текот на VI-V век пр.н.е., повторно ја следиме неговата улога на гробен прилог, какви што се бронзаните примероци од богатите гробови во некрополата Синдос.⁸⁷

Во текот на долгата егзистенција, садот постојано го модифицирал изгледот и соодносот на димензиите на рачката, стомакот и первзот. Самиот тип на овие (бокали) оиноксо со клун – прохуси, изгледа да се појавил во слојот Троја I, за преку наодите на микенската керамика од средно и доцнохеладскиот период, да зачестат во внатрешноста на Балканот, како и во соседните области во Епир и Албанија, каде што се рашириле во доцното бронзено и раното железно време. Оригиналниот тип на прохус му припаѓа на коринтската провениенција, од која се произлезени мноштво имитации регистрирани во внатрешноста на Балканот.⁸⁸

Во поглавјето за Македонија, М. Паровиќ-Пешикан дава детален преглед на откриените поединечни форми и нивната датација, во контекст на наодите од поширокиот географски простор.⁸⁹

Откриениот сад во војничкиот гроб од Милци е типичен примерок на оиноксо-прохус (сл.13). Садот е монохромен, работен на витло од окерасто-жолта, добро пречистена глина, со високо издигнат клунест изливник, кој е зацврснат со еден пластичен прстен. Под дебелината лентовидна рачка, ниско поставена на первзот, се наоѓа слабо нагласен жлеб, кој ги раздвојува биконичниот стомак и прстенасто профилираната нога. Најблиска аналогија со прохусот од Милци, следиме кај садовите од *Група IIa - Западна Македонија и Пелагоонија*, односно поединечните примероци од некрополата Ластоица (Драгош), и

⁸⁶ Еден примерок од некрополата Болован – Богданци (необјавен материјал); Видески З., 2003, сл.147-153 (гевгелиско-валандовски регион); Хусеновски Б. - Сламков Е. 2005, сл.53/1 (Вардарски Рид); Митревски Д., 1991а, Т.ХХII, случајни наоди -16 (Дебели); Видески З., 2003, сл.146, 154-158 (Градиште-Бучинци и од неодредени локалитети од Источна и Североисточна Македонија).

⁸⁷ Вокотопουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, 1985, φιλ.161,467, - (машки гроб 59, датиран во 530-520 год. пр.н.е.-сл.161) и (машки гроб 62, датиран околу 520 год.пр.н.е. - сл.467).

⁸⁸ Паровиќ-Пешикан М., Ојноксоја из Атенице и група кљунастих крчага у унутрашњости Балкана, *Старинар* – (н.с.) књ. 39, Београд 1988, 35-36; 47-57.

⁸⁹ Паровиќ-Пешикан М., 1988, 40-44.

гробот XIX од Козани,⁹⁰ датирани на почетокот од V век пр.н.е. Воочените карактеристики на оиноксо-прохусот од Милци ги препознаваме како разновидни стилски елементи, кои најверојатно треба да се прифатат како синтеза на оригиналните коринтски и копираните локални производи. Примероци на локалната продукција веќе се регистрирани во некрополите од Долно Повардарје. Еден таков, во функција на гробен прилог, откриен во содржината на гроб 5 од некрополата Бишов Јавор – Смоквица,⁹¹ е датиран кон крајот на VI и почетокот на V век пр.н.е.

Кохерентност помеѓу прохусите за секојдневна употреба и оние во улога на гробни прилози, е потврдена помеѓу примерокот од Милци и откриените прохуси од населбата на Вардарски Рид (фаза B.P.V), датирани во V-IV век пр.н.е.⁹²

Што се однесува до украсувањето на прохусите, покрај монохромните и лентесто “мат” боените, целосно обоените се многу поретки. Во таа група луксузни наоди спаѓа црнолакираниот прохус од гроб 56, од некрополата Синдос,⁹³ датиран околу 510 год.пр.н.е., и “црнофигуралниот” примерок од Северната некропола во Аиане,⁹⁴ датиран во првата половина на V век пр.н.е. Опстанокот на прохусите и континуитетот во приложувањето во гробовите е потврден и во IV-III век пр.н.е., кога е датиран примерокот од гроб 3 од Требенишко Кале.⁹⁵

Котон

Тоа е керамички сад, кого почесто го среќаваме меѓу наодите од преминот на VI во V век пр.н.е. Го препознаваме како една од формите на коринтската архајска керамика, импортирана во внатрешноста на Македонија, најверојатно преку халкидичката Потидеја.⁹⁶ Во некрополите од же-

⁹⁰ Паровиќ-Пешикан М., 1988, сл.4/11- Драгош; сл.4/15 - Козани.

⁹¹ Хусеновски Б. – Сламков Е., 2005, сл.88, - во истиот гроб, покрај прохусот биле приложени и два котона од локалната продукција (во сива и окер боја)

⁹² Хусеновски Б. - Сламков Е., 2005, сл.102,103; Митревски Д., Вардарски Рид – Истражувања 1995-2004, ур. Д. Митревски, *Вардарски Рид Том I*, Фондација Вардарски Рид - Скопје, Скопје 2005, 17.

⁹³ Вокотопουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, 1985, φιλ.231.

⁹⁴ Kottaridou A., Vergina. Cimetière de la fin de l'époque archaïque et début de l'époque classique d'Aigai, *La civilisation Grecque-Macédoine royaume d'Alexandre le Grand*, Athènes 1993, fig.144.

⁹⁵ Битракова-Грозданова В., За гробот број 3 од Требенишко Кале, *Macedoniae Acta Archeologica 11*, (1987-1989), Скопје 1990, T.I.2.

⁹⁶ Георгиев З., 1984, 60.

лезното време од гевгелиско–валандовскиот регион, катонот е ретко присутен како импортиран коринтски оригинал, почесто како имитација на атичките типови во окер и сива изведба.

Импортирани садови со автентично коринтско потекло во овој дел од Долно Повардарје се регистрирани во два случаја: еден примерок на фрагментирана лекане од Милци и еден катон на локалитетот “Извор”- Валандово.⁹⁷ За времето на протекот на импортираната конвенционална коринтска керамика, сведочи и случајниот наод на оинохое-арибалос во коритото на Сува Река, кој најверојатно потекнува од растурените гробни конструкции на истоимената некропола.⁹⁸ Станува збор за оинохое со речиси цилиндричен стомак, украсен со обоени геометриски елементи и лентовидна рачка која го надвисува тролисниот перваз. Цилиндричните оинохи од овој тип, во рамките на наодите од Северната некропола од Коринт,⁹⁹ се датирани во последната четвртина на VI и почеток на V век пр.н.е.

Катонот од војничкиот гроб 103 од Милци (сл.14), е еден од ретките целосно сочувани примероци на оригиналната коринтска продукција.¹⁰⁰ Моделиран на витло, од пречистена глина со зеленикаво-жолта боја, хоризонтални рачки со нагласени завршоци и стомак украсен со низа обоени кружни ленти, делумно збогатени со мотив на “шаховско” поле. Циркулацијата на овој тип катони е регистрирана со појава на идентични наоди во некрополите Синдос¹⁰¹ и Хагија Параскеви,¹⁰² датирани кон крајот на VI век пр.н.е.

Откриениот катон во рамките на *Депозит 8*, од Коринт,¹⁰³ датиран во доцниот VI или раниот V век пр.н.е., има референтна вредност во одредувањето на катонот, како и самото погребување во гроб 103 од Милци.

⁹⁷ Георгиев З., 1984, сл.3/б,г.

⁹⁸ Пашиќ Р., 1978, сл.18; Георгиев З., 1984, сл.3а.

⁹⁹ Blegen W. C., Palmer H. and Young R.S. (eds.), The North cemetery, *Corinth, Volume XIII*, Princeton, New Jersey 1964, Pl.35/253-2; Risser K.M., Corinthian conventionalizing pottery, *Corinth, Volume VII, part V*, Princeton, New Jersey 2001, 103, Pl.23/401.

¹⁰⁰ Во вонгробен контекст, помеѓу гробовите 101 и 103 е регистриран фрагмент на катон од идентичен тип, заведен како случаен наод.

¹⁰¹ Βοκοτόπουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, 1985, φύ. 216, 510 - (машки гроб 115, датиран ок.520 год.пр.н.е. - сл.216); (женски гроб 48, датиран во четвртата четвртина од VI век пр.н.е. - сл.510).

¹⁰² Sismanidis K., 1993, fig.180 – (гроб 130, архајска некропола “Хагија Параскеви” во близина на Солун).

¹⁰³ Risser K.M., 2001, 99, Pl.22/373.

Катоните од локална продукција се почесто присутни во доцноархајските погребувања од регионот на Долно Повардарје. Тоа се главно локални имитации кои за модел го усвојуваат катонот од атичкиот тип, во окер или сива изведба. Ги карактеризира слаб квалитет на глината, упростена форма и стилска декорација нанесена со посна боја. На окер продукцијата припаѓа катонот од Сува Река,¹⁰⁴ декориран со темноцрвени синусоидни линии и катонот со хоризонтални ленти од “Зелениште” – Валандово.¹⁰⁵ Во сива варијанта, откриени се на некрополите Бишов Јавор-Смоквица¹⁰⁶ и Сува Река.¹⁰⁷ Сите наведени катони со локален предзнак на производство, биле во употреба при крајот на VI и почетокот на V век пр.н.е.

Киликс

Новина во репертоарот на керамичките прилози е целосно зачуваниот киликс со “палмети” (сл.15). Неговото увозно потекло, интактната позицијата, како и утврдената културно-хронолошка провениенција, го промовира во улога на втор референтен наод. Циркулацијата на овој тип садови на некрополата Милци, претходно е потврдена преку два фрагмента на сиви киликси од атички тип, евидентирани како “вонгробни” наоди.¹⁰⁸ Користен во текот на животот, приложуван после смртта, киликсот бил незаобиколен елемент на секојдневието на различни социјални слоеви на општеството. Појавата на погоре споменатата фиала и киликсот во тој контекст, треба да се посматраат интегрално.

Неговата популарност и честата употреба во функција на гробен прилог, најдобро ја илустрираат многубројните киликси со “палмети”, од Северната некропола на Коринт,¹⁰⁹ датирани во раниот V век пр.н.е. Од целиот фонд на киликси, кои припаѓаат на групата “атички и некоринтски” производи, мошне блиски, заеднички елементи со киликсот од гроб 103, ги откривме кај примерокот од *Депозит 9*,¹¹⁰ датиран во втората четвр-

¹⁰⁴ Ристов К., Сува Река-Гевгелија, 1988-1990, *Macedoniae Acta Archaeologica* 13, Скопје 1992, T.I,4; Хусеновски Б.-Сламков Е. 2005, сл.75.

¹⁰⁵ Георгиев З., 1984, сл.5г.

¹⁰⁶ Хусеновски Б. - Сламков Е. 2005, сл.89, - (Во гробот бр.5, каде што е регистрирано двојно погребување, биле приложени два катона (во окер и сива варијанта).

¹⁰⁷ Георгиев З., 1984, сл.5д.

¹⁰⁸ Георгиев З., 1984, сл.4в,г.

¹⁰⁹ Blegen W. C., Palmer H. and Young R.S. (eds.) 1964, 158-160.

¹¹⁰ Blegen W. C., Palmer H. and Young R.S. (eds.)

тина на V век пр.н.е., и киликсите од *гроб 325* од 460-450 год.пр.н.е., и *гроб 337* од средина на V век пр.н.е.¹¹¹ На оваа група киликси со “палмети” припаѓаат и наодите од *гроб X* од Требеништа,¹¹² и фрагментириот примерок од доцноархајскиот *гроб 44*, од некрополата во Беранци кај Битола.¹¹³

Поширока хронолошка рамка на појавата и употребата на гробните прилози од гробот 103, ја опфаќа последната четвртина на VI и првата половина на V век пр.н.е. Од целата група наоди, којтонот и киликсот, кои се датирани помеѓу раниот V и втората четвртина на V век пр.н.е., се најреферентни елементи во одредувањето на *terminus post quem* на погребувањето во војничкиот гроб 103 од Милци.

* * *

Со копањето на јамата-гроб 103, нарушен е еден сегмент од организационата матрица на некрополата (оштетени се гробовите-цисти 102 и 104), што го наметна прашањето за евентуалниот мотив за тој чин. Првиот повод спекулира со локацијата на помладата античка некропола, која можеби се наоѓа во границите на некрополата Милци. Тој став го зацврстуваат и другите откритија, осамени гробни целини од V-IV век пр.н.е. Од почетокот на истражувањето на градот Гортинија - Вардарски Рид, неизвесноста околу лоцирањето на античката некропола е сè уште актуелна.

Но појавата на војнички гроб, датиран не подоцна од втора четвртина на V век пр.н.е., со културно-историска провениенција, различна од востановените параметри на праисториската некропола Милци, ја наметнува втората можна причина на ова т.н “секундарно” погребување. Во дадениот историски контекст и прифатената временска рамка на погребувањето, дополнителна тежина даваат и демографските пертурбации, кои во истиот временски интервал се случуваат во регионот на Долно Повардарје. Последицата од тие раздвижувања на популациите, сукцесивно, покрај другото, довела и до симбиоза на пајонското и македонското етничко ткиво.¹¹⁴

За постоење на такви рани етногенетски процеси и за можната етнокултурна припадност на пајонските племиња, постојат различни размислувања.¹¹⁵ Во истиот временски дијапазон треба да се посматра и градот Гортинија, кој заедно со другите гевгелиско-валандовски населби и некрополи, лоцирани во средиштето на Амфакситида, постапно станале составен дел од македонското кралство.¹¹⁶

Во таа насока треба да се бараат и причините за појавата на воената аристократија во регионот, чиј можен претставник бил погребан на некрополата Милци кај Гевгелија.

1964, Pl.43, Deposit 9/g – (од вкупно регистрирани 10 садови - 6 скифоси и 3 лекити).

¹¹¹ Blegen W. C., Palmer H. and Young R.S. (eds.) 1964, Pl.48, 325/5; Pl.48, 337/7.

¹¹² Вулић Н., 1933, кат.бр.60, сл.53,54.

¹¹³ Микулчић И., Једна античка некропола из околине Битоља, *Старинар*, (н.с.) књ.21, (1970), Београд 1972, T.I/i-392.

¹¹⁴ Vasić R. 1987a, 711.

¹¹⁵ Gavela B., O Ilirskom supstratu na Balkanu, *Godišnjak Centra za Balkanološka Istraživanja, knjiga III*, Akademija Nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1965, 145-146; Šašel J., K tisočletju pred rimsko zasedbo. Kelti i in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije (katalog razstave), Ljubljana 1983, 114; Benac A., O etničkim zajednicama starijeg gvozdenog doba u Jugoslaviji, *Praistorija Jugoslovenskih zemalja V - željezno doba*, Akademija nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine Sarajevo 1987, 772; Проєва Н., Студии за античките Македонци, *Macedonia Prima*, Ohrid 1997, 103-108.

¹¹⁶ Hammond, N.G.L., Griffiths, G.L., *A history of Macedonia*, Vol. II, Oxford 1979, 65.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Amandry P. 1953, Collection Hellène Stathatos I, *Les bijoux antiques*, Starsbourg 1953, Pl. XX.
2. Benac A.-Čović B. 1957, *Glasinac, dio II, Željezno doba*, Zemaljski muzej u Sarajevu, Sarajevo 1957.
3. Benac A. 1987, O etničkim zajednicama starijeg gvozdenog doba u Jugoslaviji, *Praistorija Jugoslovenskih zemalja V - željezno doba*, Akademija nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine Sarajevo 1987, 737-802.
4. Битракова-Грозданова В. 1990, За гробот број 3 од Требенишко Кале, *Macedoniae Acta Archeologica II*, (1987-1989), Скопје 1990, 119-125.
5. Blegen W. C., Palmer H. and Young R.S. (eds.) 1964, The North cemetery, *Corinth, Volume XIII*, Princeton, New Jersey 1964.
6. Bouzek J. 1973, *Graeco-Macedonien bronzes (analysis and chronology)*, Praha, Universita 1973 Karlova.
7. Bouzek J. 1974, Macedonian bronzes. Their origins, Distribution and relation to Other Cultural Groups of the Iron Age, *Pamat.archeol. LXV*, Praha 1974, 278-339.
8. Čović B. 1987, Glasinačka kultura, *Praistorija Jugoslovenskih zemalja V - željezno doba*, Akademija nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1987, 575-643.
9. Demakopoulou K. 1997, *Bronze age jewellery in Greece*, Greek jewellery 6.000 years of tradition, Athènes 1997, 17-60.
10. Dimitrov B. et al. 1984, *Guide of National museum of history – Sofia*, Sofia 1984.
11. Драганов Д. 2000, *Монетите на македонските царе, Част I*, Ямбол 2000.
12. Fiala F. 1897, Uspjesi prekopavanja prehistoričkih gromila u jugoistočnoj Bosni (do Glasinca) godine 1897, *Glasnik Zemaljskog Muzeja u BiH, knj. 4*, Sarajevo 1897, 585-619.
13. Filov D. B. - Schkorpil K. 1927, Die Archaische Nekropole von Trebenishte am Ochrida-see, *Bulgarisches National Museum in Sofia*, Berlin und Leipzig 1927.
14. Gavela B. 1965, O Ilirskom supstratu na Balkanu, *Godišnjak Centra za Balkanološka Istraživanja, knjiga III*, Akademija Nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1965, 143-157.
15. Георгиев З. 1983, Гробот 31/35 од некрополата Милци кај Гевгелија, *Зборник на Археолошки Музеј Скопје 10-11*, Скопје 1983, 65-71.
16. Георгиев З. 1984, Елементи на рана антика во долно Поврадрје, *Годишен Зборник на Филозофски Факултет кн. 2*, Скопје 1984, 51-84.
17. Георгиев З. 1987, Необјавени и нови наоди од Поврадрјето, *Годишен Зборник на Филозофски Факултет кн. 14*, Скопје 1987, 117-133.
18. Hammond, N.G.L., Griffith, G.L., 1979, *A history of Macedonia*, Vol. II, Oxford 1979.
19. Хусеновски Б. 2004, *Античките монети од Вардарски Рид*, Том I, Гевгелија, Национална установа Музеј-Гевгелија, Гевгелија 2004, 7-13.
20. Хусеновски Б. 2005, Милци 1997, заштитно ископување, *Macedoniae Acta Archaeologica 16*, Скопје 2005, 89-116.
21. Хусеновски Б.-Димитриоска Спасовска Г. 1999, “Вардарски Рид”- Гевгелија, истражувања во 1994 год., *Macedoniae Acta Archaeologica 15 (1996-1997)*, Скопје 1999, 157-181.
22. Хусеновски Б.-Сламков Е. 2005, *Водич низ постојаната археолошка поставка*, Национална установа Музеј-Гевгелија, Гевгелија 2005.
23. Хусеновски Б.-Сламков Е. 2012, *Археолошки водич, гевгелиско-валандовски регион*, Гевгелија, Фондација за локален развој-Гевгелија, Гевгелија 2012, 13, сл.6.
24. Китановски Б. 1961, Два гроба из старијер гvozденог доба код Прилепа, *Старинар – (н.с.) 11(1960)*, Београд 1961, 209-214.
25. Kottaridou A. 1993, Vergina. Cimetière de la fin de l'époque archaïque et debut de l'époque classique d'Aigai, *La civilization Grecque-Macédoine royaume d'Alexandre le Grand*, Athènes 1993, 153-161.
26. Кузман П. 1988, Прилог кон проучувањето на некрополата од железно време Радолишта близу Струга, *Macedoniae Acta Archaeologica 9, (1983-1984)*, Скопје 1988, 103-111.
27. Lahtov V. 1965, *Problem Trebeniške kulture*, Narodni muzej, Ohrid 1965.
28. Луци К. 1998, *Бронзано доба, Археолошко благо Косова и Метохије – од неолита до раног средњег доба*, Српска академија наука и уметности и музеј у Приштини, TIPOGRAFIC, Београд 1998, 116-148.
29. Mano-Zisi Đ. - Popović Lj.B. 1969, *Novi Pazar, Ilirsko-grčki nalaz*, Beograd 1969.
30. Marazov I. 2000, *Tracians and vine*, Dunav Press, Rousse 2000.
31. Микулчиќ Г. 1991, Жданец, Скопје 1990, раноантичко погребување, *Macedoniae Acta Archaeologica 12*, Скопје 1991, 183-197.
32. Mikulčić I. 1966, *Pelagonija u svetlosti arheoloških nalaza*, Arheološko Društvo Jugoslavije, Arheološki muzej – Skopje, Skopje 1966.
33. Микулчић И. 1972, Једна античка некропола из околине Битоља, *Старинар, (н.с.) књ. 21, (1970)*, Београд 1972, 139-144.
34. Митревски Д. 1991а, *Дебели*, Музеј на Македонија, Скопје 1999.

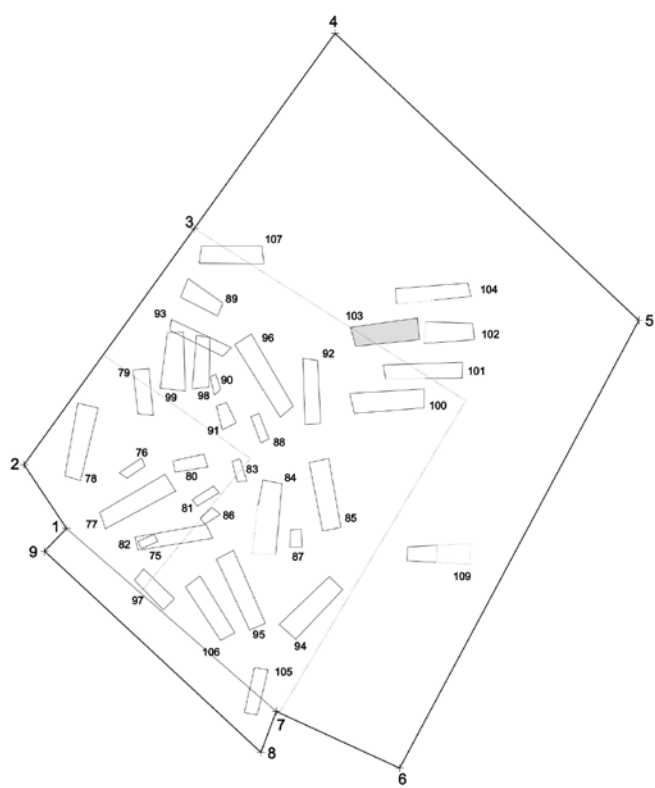
35. Митревски Д. 19916, Прилог кон вреднувањето на Долновардарската – пајонска група на железното време, *Macedoniae Acta Archeologica* 12 (1990-1991), Скопје 1991, 145-162.
36. Митревски Д. 1997, *Протоисториските заедници во Македонија*, Републички Завод за Заштита на Спомениците на Културата, Скопје 1997.
37. Митревски Д. 2005, Вардарски Рид – Истражувања 1995-2004, ур. Д.Митревски, *Вардарски Рид Том I*, Фондација Вардарски Рид-Скопје, Скопје 2005, 15-88.
38. Папазовска А. 2005, Слоеве од железното време на Вардарски Рид, ур. Митревски Д., *Вардарски Рид Том I*, Фондација Вардарски Рид-Скопје, Скопје 2005, 115-148.
39. Папазоглу Ф. 1957, Македонски градови у римско доба, *Жива Антика, пос.издања књига I*, Скопје 1957.
40. Паровић-Пешикан М. 1961, О карактеру грчког материјала на Гласинцу и путевима његовог продирања, *Старинар – (н.с.) књ.11*, (1960), Београд 1961, 21-44.
41. Паровић-Пешикан М. 1988, Ојнохоја из Атенице и група кљунастих крчага у унутрашњости Балкана, *Старинар – (н.с.) књ. 39*, Београд 1988, 35-57.
42. Пашиќ Р.-Винчић Ж. 1972, Археолошка испитувања на локалитету “Орлова Чука” код села Стар Караорман, *Старинар, (н.с.) 20* (1970), Београд 1972, 129-133.
43. Пашиќ Р. 1977, Археолошки истражувања на локалитетот Сува Река во Гевгелија, *Macedoniae Acta Archaeologica* 3, Прилеп 1977, 43-56.
44. Пашиќ Р. 1978, Археолошки испитувања на локалитетот Сува Река во Гевгелија, *Зборник на Археолошки Музеј Скопје 8-9, (1975-1978)*, Скопје 1978, 21-52.
45. Rašić R. 1980, Dedeli, Valandovo – nekropola starijeg gvozdenog doba, *Arheološki Pregled* 21, Savez Arheoloških Društava Jugoslavije, Beograd 1980, 54-55.
46. Rašić R. 1981, Povardarje u Starijem gvozdenom dobu, *magistraski rad*, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet - Arheologija, Beograd: (Н.У.Музеј-Гевгелија 347-255 од 14.04.1987 год. -необјавен).
47. Пашиќ Р. 1983, Некрополата од постаро железно време во селото Дедели кај Валандово, *Зборник на Археолошки Музеј Скопје 10-11*, Скопје 1983, 57-64.
48. Пашиќ и др. 1981, Милци: Гевгелија-железнодопска некропола, *Arheološki Pregled* 22, Savez Arheoloških Društava Jugoslavije, Beograd 191, 35-37.
49. Пашиќ и др. 1987, Некрополата “Милци”кај Гевгелија, *Културно наследство XI*, Републички Завод за Заштита на Спомениците на Културата, Скопје 1987, 75-103.
50. Pingel V. 1970, Eisenzeitliche Gräber von Dedeli und Mravinca in Jugoslawisch-Makedonien, Marburger Winkelmanns Programm, Berlin 1970, 7-28.
51. Попов Р. 1917, Гробни находки од халштатската епоха, Списание на Блг. Академия на науките, кн.XVI, София 1917, 105-116.
52. Поповић Љ.Б. 1994, Античка грчка збирка, Антика VII, Народни музеј Београд, Београд 1994.
53. Проева Н., 1997, Студии за античките Македонци, *Macedonia Prima, Ohrid* 1997.
54. Proeva N., 2006, The Engelenes / Encheleis and the Golden Mask from the Trebenishte Culture, Himage to Milutin Garašanin, Tasić N. and Grozdanov C. eds, *Srpska Akademija Nauka i Umetnosti*, Beograd 2006, 561 -570.
55. Risser K.M. 2001, Corinthian conventionalizing pottery, *Corinth, Volume VII, part V*, Princeton, New Jersey 2001.
56. Ристов К. 1992, Сува Река-Гевгелија, 1988-1990, *Macedoniae Acta Archaeologica* 13, Скопје 1992, 97-113.
57. Sismanidis K. 1993, Le cimetière de Haghia Paraskèvi de Thessalonique, *La civilization Grecque-Macédoine royaume d'Alexandre le Grand*, Athènes 1993, 170-195.
58. Соколовска В. 1997, Етничките носители на Требенишката некропола, Музеј на Македонија-Скопје, Скопје-Охрид 1997.
59. Šašel J. 1983, K tisočletju pred rimsko zasedbo. Keltoi. Kelti i in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije (katalog razstave), Ljubljana 1983.
60. Truhelka Č., Jedan odličan nalaz bronzane dobe iz Velikog Mošunja (Lašva), *Glasnik Zemaljskog Muzeja u BiH XXV*, Sarajevo 1913, 325- 335.
61. Tsibidou-Avaloniti M. 1993, Dervëni-Sèdès, *La civilization Grecque-Macédoine royaume d'Alexandre le Grand*, Athènes 1993, 222-241.
62. Vasić R. 1975, Donja Dolina i Makedonija, *Godišnjak Centra za Balkanološka Istraživanja, knjiga XIV*, Akademija Nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1975, 81-91.
63. Васић Р. 1977, Нови елементи за проучавање гвозденог доба Вардарске долине, *Старинар, (н.с.) 27 (1976)*, Београд 1977, 1-17.
64. Васић Р. 1979, О хронологији старијег гвозденог доба у Србији, *Старинар (н.с.) 28-29, (1977-1978)*, Београд 1979, 255-265.
65. Vasić R. 1982a, Ein Veitrag zu den Doplelnadeln im Balkanraum, *Prahistorische Zeitschrift* 57-2, Berlin 1982, 220-258.

- 66. Vasić R. 1982b**, Prilog proucavanju grčkog oružja u Jugoslaviji, *Godišnjak Centra za Balkanološka Istraživanja, knjiga XX*, Akademija Nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1982, 5-21.
- 67. Vasić R. 1987a**, Devdelijska grupa, *Praistorija Jugoslovenskih zemalja V - željezno doba*, Akademija nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1987, 701-711.
- 68. Vasić R. 1987b**, Pelagonija, *Praistorija Jugoslovenskih zemalja V - željezno doba*, Akademija nauke i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1987, 712-723.
- 69. Видески З. 1999**, Лисичин Дол–Марвинци, некропола од железно време (истражувања 1997), *Macedoniae Acta Archaeologica 15, (1996-1997)*, Скопје 1999, 91-112.
- 70. Видески З. 2003**, *Македонски бронзи – каталог*, Музеј на Македонија–Скопје, Скопје 2003.
- 71. Видески З. 2005**, Бронзеното време на Вардарски Рид, ур. Д.Митревски, *Вардарски Рид Том I*, Скопје, Фондација Вардарски Рид–Скопје 2005, 91-113.
- 72. Винчиќ Ж.-Ивановски М. 1981**, Вардарски Рид, Гевгелија–праисториска и античка населба, *Arheološki Pregled 22*, Savez Arheoloških Društava Jugoslavije, Beograd 1981, 49-51.
- 73. Bokotopoulou I., et al., 1985**, ΣΙΝΔΟΣ, Καταλογος της εκθεσης, ΑΜΘ, Αθήνα 1985.
- 74. Вулић Н. 1931**, Један нов гроб код Требеништа, *Гласник Скопског Научног Друштва, Књ. XI*, Скопје 1931, сл.1- гроб VIII.
- 75. Вулић Н. 1933**, Нови гробови код Требеништа, *Споменик Српске Краљевске Академије LXXVI*, Београд 1933.

КРАТЕНКИ:

АКРМ II, Археолошка карта на Република Македонија, Том II, Скопје 1996: *Македонска Академија на Науките и Уметностите*.

SNG Klagenfurt III, Thracien-Macedonien Păionien, in: *Syloge Nummorum Graecorum, III. Teil*, Landesmuseum für Kärnten, Klagenfurt 1990.

Цртеж бр.1

Лок. Милци
некропола
Сонда IX - Основа
2011 -2013

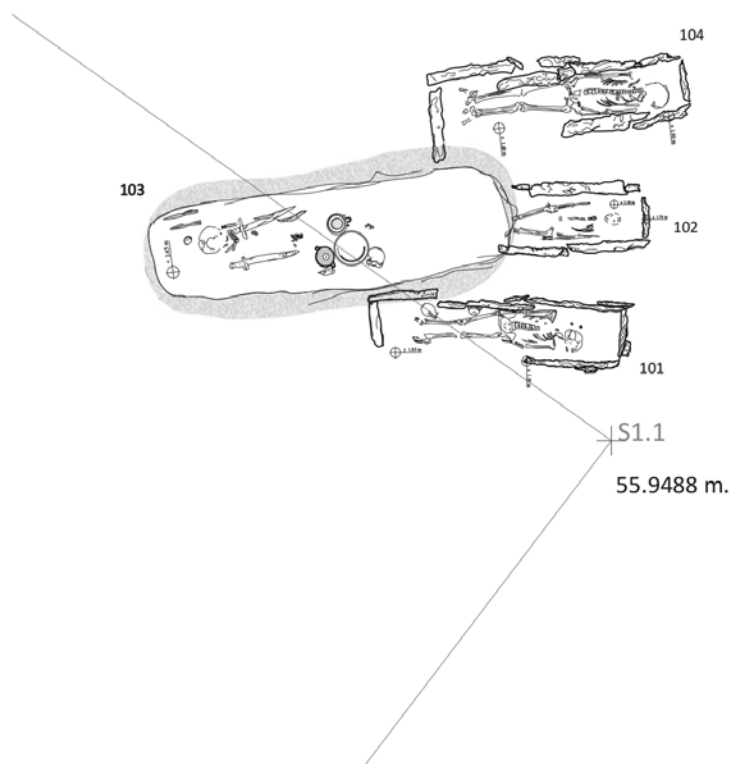
0 — 1 m.

Хусеновски 2013

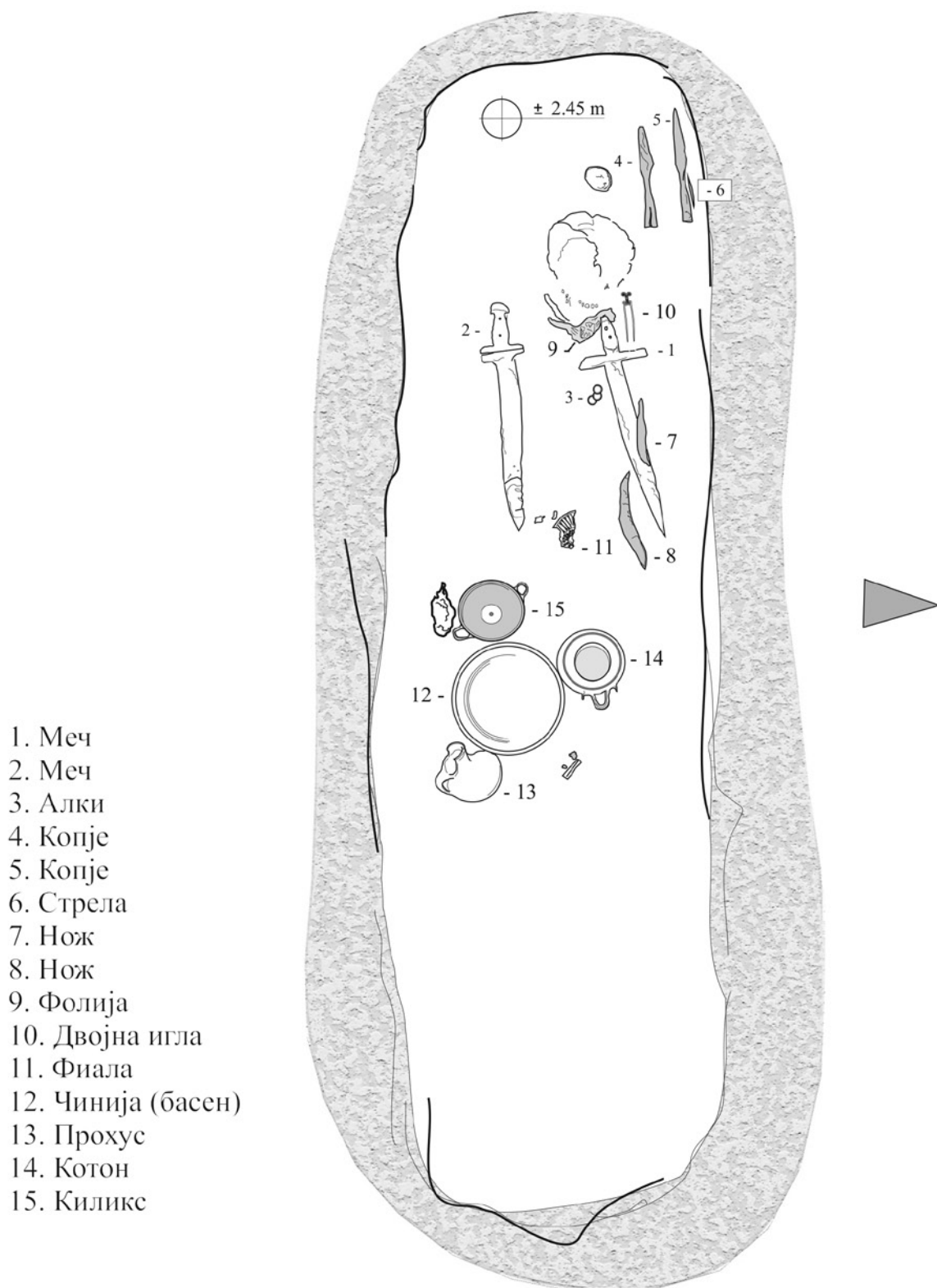

Цртеж бр.2

лок. Милци
некропола - Сонда IX
ситуација- гроб 101-104
2013 год.

0 1 m.
Хусеновски 2013

0 1 м.

Хусеновски Б. 2013

КАТАЛОГ НА НАОДИ

Милци – гроб 103

1. Меч - “Ксифос”

Железо, лиење, ковање

510-490 год. пр.н.е.

Дим: должина 45.2 cm., пречник на листот 3.1 cm.

Инв.бр. 7236

Крстест меч со хоризонтално поставена дршка, двојно сечило, кое пламенасто се шири кон врвот. Над рачката трагови од железен елипсовиден прстен. Кај крсницата е зачуван фрагмент од крилцето, кое мечот го фиксира за канијата, преминувајќи преку неа.

Библиографија:

Вокотопουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, Καταλογος της εκθεσης, ΑΜΘ, Αθηνα 1985, 281, φυ. 459; Пашиќ Р., и др., Некрополата “Милци” кај Гевгелија, Културно наследство 10-11, Скопје 1987, 82, T.V, 8; Георгиев З., Елементи на рана антика во Долно Повардарје, Г.З.Ф.Ф. Кн.2, Скопје 1984, 67, сл.5а-б; 68, сл.6д.

2. Меч - “Ксифос”

Железо, лиење, ковање

510-490 год. пр.н.е.

Дим: должина 44.3 cm., пречник на листот 3.8 cm.

Инв.бр. 7237

Идентичен со претходниот примерок. Под крсницата на мечот, фиксиран елипсовидниот опков на канијата. Елементи од дрвената канија, делумно сочувани.

Библиографија:

Вокотопουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, Καταλογος της εκθεσης, ΑΜΘ, Αθηνα 1985, 281, φυ. 459; Пашиќ Р., и др., Некрополата “Милци” кај Гевгелија, Културно наследство 10-11, Скопје 1987, 82, T.V, 8; Георгиев З., Елементи на рана антика во Долно Повардарје, Г.З.Ф.Ф. Кн.2, Скопје 1984, 67, сл.5а-б; 68, сл.6д.

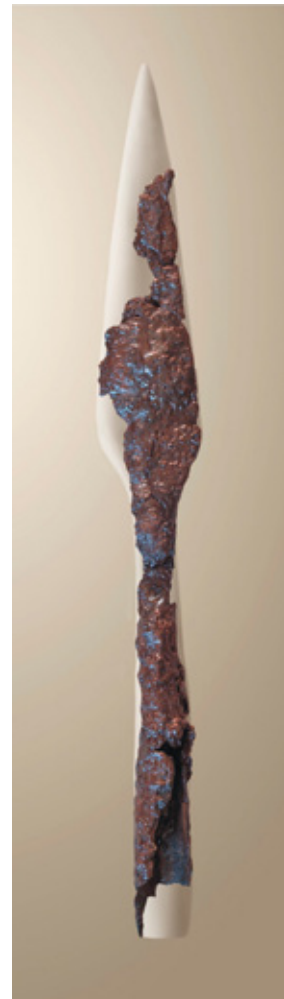

3. Алки,
Бронза, сребро, лиење
Дим: диаметар 1.9-2.2 cm., пречник на жицата 0.2 cm.
Инв.бр. 7229/1-3

Две алки од бронзена и една од сребрена жица со кружен пресек.

Библиографија:

Truhelka Ć., *Jedan odličan nalaz bronzane dobe iz Velikog Mošunja (Lašva)*, Glasnik Zemaljskog Muzeja u BiH, knj.25, Sarajevo 1913, sl.3.

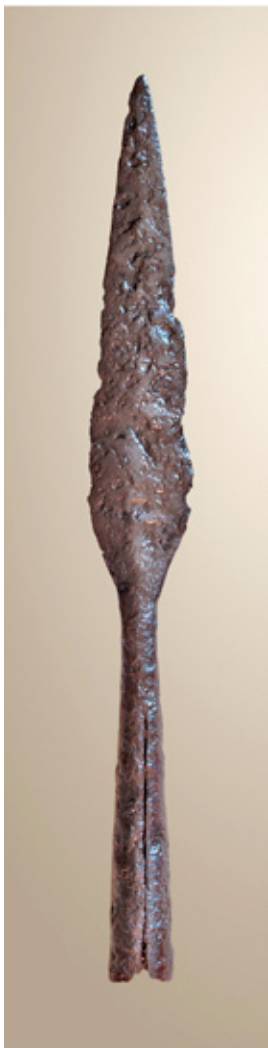

4. Копје-врв,
Железо, лиење, ковање
510-490 год. пр.н.е.
Дим: должина 20.1 cm., ширина на сечивото 1.6 cm. -фрагментиран
Инв.бр. 7232

Врв од копје од ковано железо, во форма на “врбин” лист, со слабо нагласено ребро во средината. Коничниот тулец, расечен е по должината на едната страна. Должината на листот и тулецот е симетрична. Недостасува дел од врвот на листот и завршетокот на тулецот.

Библиографија:

Вокотопουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, Καταλογος της εκθεσης, ΑΜΘ, Αθηνα 1985, 281, φιλ. 460.

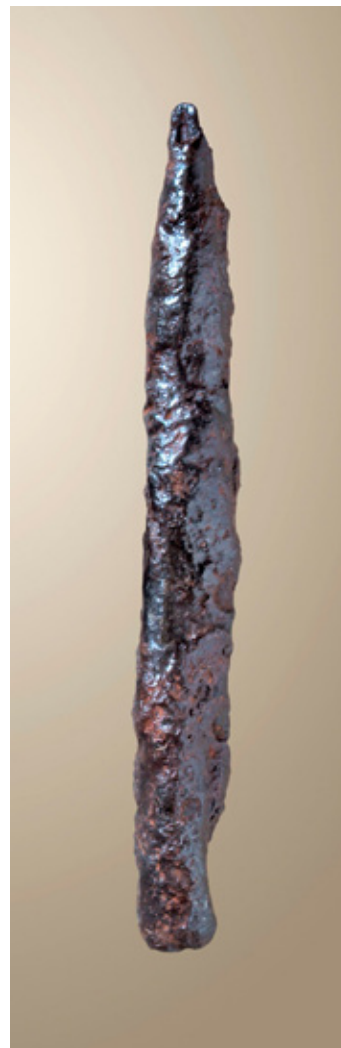

5. Копје-врв,
Железо, лиење, ковање
510-490 год. пр.н.е.
Дим: должина 24.0 см., ширина на сечивото 2.1 см.
Инв.бр. 7233

Идентично со претходниот примерок. Целосно сочуван.

Библиографија:

Вокотопουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, Καταλογος της εκθεσης, ΑΜΘ, Ατtnα 1985, 281, φυ. 460.

6. Стрела-врв,
Железо, лиење, ковање
Дим: должина 6.1 см., пречник на средината 1.1 см.
Инв.бр. 7234

Врв од стрела со кружен пресек и врв во форма на конус.

Библиографија:

необјавено

7. Нож,
Железо, лиење, ковање
Околу 510-490 год. пр.н.е.
Дим: должина 14.2 см., ширина на сечивото 2.2 см. -фрагментиран
Инв.бр. 7227

Нож со благо повиено-лачно, еднострано сечило. На завршетокот на кусата лентовидна дршка, зачуван е еден штифт. Недостасува дел од врвот.

Библиографија:

Вокотоπουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, Καταλογος της εκθεσης, ΑΜΘ, Αθηνα 1985, 281, φιγ. 461.

8. Нож,
Железо, лиење, ковање
Околу 510-490 год. пр.н.е.
Дим: должина 14.2 см., ширина на сечивото 2.2 см. -фрагментиран
Инв.бр. 7228

Идентичен со претходниот примерок. Ножот е целосно сочуван.

Библиографија:

Вокотоπουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, Καταλογος της εκθεσης, ΑΜΘ, Αθηνα 1985, 281, φιγ. 461.

9. Фолија,

Злато, лиење, пресување

Околу 500 год. пр.н.е.

Дим: должина 11.6 cm., ширина 4.5 cm.

Инв.бр. 7230

Фолија во форма на ромб, овичена со двојна релјефна рамка. Восредината, пластично поставена розета, вrameна со две кружни ребра. Розетата ја формираат 16 листови со бадемаст облик, чии врвови се наизменично насочени кон центарот, кај се наоѓа благо испакнато умбо. Поединечните

листови се насочени кон надворешната кружна рамка, а тројните кон централното умбо. Во двата агли на фолијата, прикажана е по една група на листови кои формираат триаголник. Фолијата е делумно оштетна по целата површина.

Библиографија:

Вокотопулову I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, Καταλογος της εκθεσης, ΑΜΘ, Αθηνα 1985, 76, φυ.108; Соколовска В., *Етничките носители на Требенишката некропола*, Музеј на Македонија-Скопје, Скопје-Охрид 1997, стр.50, сл.73.

10. Двојна игла со “спирални дискови”

Бронза, лиење

Почеток на V век пр.н.е.

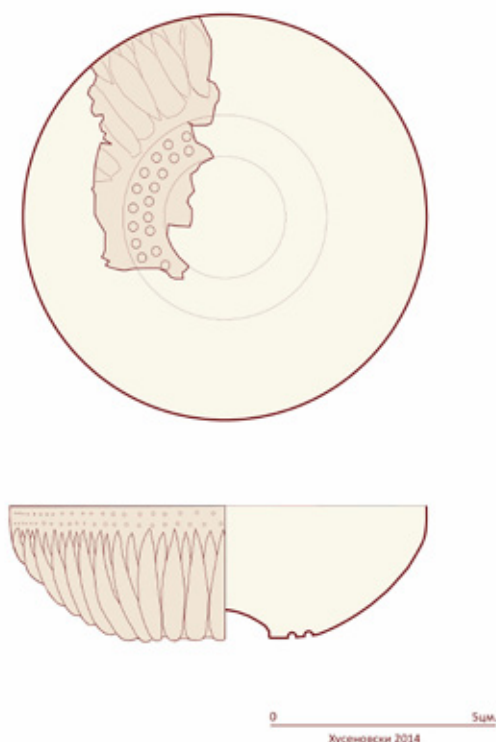
Дим: должина 11.5 cm., должина на главата 3.2 cm., дијаметар-жица 0.25 cm.

Инв.бр.7231

Главата ја формираат два увиена, спротивно поставени спирални диска, кои во делот на вертикалниот врат, меѓусобно се прицврстени со тенка бронзена жица. Под него, краците формираат два кружни полупрстена, кои постепено продолжуваат кон зашилените врвови.

Библиографија:

Mano-Zisi Đ. i Popović Lj.B., *Novi Pazar, Ilirsko-grčki nalaz*, Beograd 1969, kat.br.10, T. VI a, T. XXXVII; Filov D. B. - Schkorpil K., *Die Archaische Nekropole von Trebenishte am Ochrida-see*, Berlin und Leipzig, Sofia 1927, 8, Abb.7, 12; 36, Abb.32,5; Lahtov V. 1, *Problem Trebeniške kulture*, Ohrid 1965, T.IV, 7.

11. Фиала со омфалос,
Бронза, лиење, пресување
Доцен VI и почеток на V век пр.н.е.
Дим: целосно фрагментирана
Инв.бр. 7226

Сад во форма на калота со конвексен омфалос во средината, изработен од тенок бронзен лим. Зоните под ободот и околу омфалосот, украсени се, со двојни кружни прстени, сочинети од густо пунктирани точки. На стомакот, плиток релјеф од испреплетени лотосови листови со зашилен врв, наизменично усмерени кон ободот.

Библиографија:

Вокотоπουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, Καταλογος της εκθεσης, ΑΜΘ, Αθηνα 1985, φυ.222, 267, 309; Fiala F. 1897, *Uspjesi prekopavanja prehistoričkih gromila u jugoistočnoj Bosni (do Glasinca) godine 1897*, Glasnik Zemaljskog Muzeja u BiH, knj.4, Sarajevo 1897, sl.16; Паровић-Пешикан М., *О карактеру грчког материјала на Гласинцу и путевима његовог продирања*, Стари-нар – Н.С. Књ. XI, Београд 1961, Сл.1/3,4; Vasić R., *Donja Dolina i Makedonija*, Godisnjak knj. XIV, Centar za Balkanoloska ispitivanja knj. 12, Sarajevo 1975, 86, T.I/9; Benac A., Čović B., Glasinac Dio II, Sarajevo 1957, Tabla XXVIII/2; Кузман П., *Прилог кон проучувањето на некрополата од железно време Радолишта близу Струга*, МАА 9, Скопје 1988, Т.III, 1-6;

12. Чинија со рамно дно (Basin)
Бронза, лиење, пресување
Околу 500 год. пр.н.е.
Дим: висина 7.2 cm., пречник на дното 20.3 cm.,
пречник на ободот 22.3 cm.
Инв.бр. 7222

Длабок сад со цилиндрично тело и рамно дно, изработен од тенок бронзен лим. Извлечениот прстенаст обод е неукрасен. Дното и делови од стомакот недостасуваат.

Библиографија:

Вокотоπουλου I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, Καταλογος της εκθεσης, ΑΜΘ, Αθηνα 1985, φυ.65; Паровић-Пешикан М., *О карактеру грчког материјала на Гласинцу и путевима његовог продирања*, Стари-нар – Н.С. Књ. XI, Београд 1961, Сл.1/2; Fiala F. 1897, *Uspjesi prekopavanja prehistoričkih gromila u jugoistočnoj Bosni (do Glasinca) godine 1897*, Glasnik Zemaljskog Muzeja u BiH, knj.4, Sarajevo 1897, sl.15; Benac A. I Čović B., Glasinac Dio II, Sarajevo 1957, T. XXVIII, 1.

13. Оинохое-прохус,
Глина, витло, печење.
Почеток на V век пр.н.е.
Дим: висина 14.9 cm., пречник на дното 6.8 cm.
Инв.бр. 7225

Сад со засечен обод, слабо нагласен биконусен стомак, високо издигнат клунест изливник, зајакнат со еден пластичен прстен. Под дебелата лентовидна рачка, ниско поставената на ободот, се наоѓа слабо нагласен жлеб, кој ги раздвојува стомакот и прстенасто профилираната нога. Монохромен примерок, изработен од пречистена глина, со зеленикаво-жолта боја.

Библиографија:

Паровић-Пешикан М., *Ојнохоја из Атенице и група кљунастих крчага у унутрашњости Балкана*, Старице – Н.С. Књ. XXXIX, Београд 1988, 39, сл.4/11,15; Хусеновски Б. и Сламков Е., *Водич низ постојаната археолошка поставка*, Гевгелија 2005, сл.102,103; Битракова-Грозданова В., *За гробот број 3 од Требенишко Кале*, МАА 11, Скопје 1990, Т.1/2.

14. Котон, коринтска продукција
Глина, витло, печење, боење.
Доцен VI, ран V век пр.н.е.
Дим: висина 5.2 cm., пречник на дното 9.8 cm.,
пречник на отворот 8.1 cm.
Инв.бр. 7223

Садот е поставен на кружно профилирана ниска нога, над која се формира конвексен стомак кој завршува со длабоко вовлечен обод. На средината на стомакот е поставена лентовидна хоризонтална рачка со нагласени завршетоци, обоена црно

каква што е и внатрешноста на садот. Под устата на котонот, на рамото поставени се 6 кружни темно црвени ленти, од кои три формираат двојно “шаховско” поле. Изработен на витло од пречистена глина со зеленикаво-жолта боја.

Библиографија:

Вокотопулову I., et al., ΣΙΝΔΟΣ, Καταλογος της εκθεσης, ΑΜΘ, Ατσηνα 1985, φη.216,510; Risser K. Martha, *Corinthian conventionalizing pottery*, Corinth, Volume VII, part V, Princeton, New Jersey 2001, Pl. 22/373; Sismanidis K., *Le cimetiere de Haghia Paraskévi de Thessalonique*, La civilization Grecque-Macédoine royaume d’Alexandre le Grand, Athènes 1993: fig.180.

15. Киликс,

Глина, витло, пешење, боење.

Втора четвртина на V век пр.н.е.

Дим: висина 8.0 cm., пречник на дното 5.5 cm.,
пречник на отворот 14.2 cm.

Инв.бр. 7224

Киликсот има кружна-шупља нога, која преминува во тесен цилиндричен дел, кој со благ премин формира низок стомак, кој се завршува со профилиран, задебелен обод. Двете дршки благо повиени нагоре, поставени се една наспрам друга. На стомакот на вазата со црн фирнис, насликана е низа на палмети поврзани помеѓу себе, раздвоени со по една вертикална црвена линија. Со црн фирнис обоена е целата површина на ногата, рачките и зоните под ободот, од надворешната и внатрешната страна. Ободот и централниот дел од садот не се обоени. Киликсот е изработен од fino пречистена окераста глина.

Библиографија:

Blegen W. C., Palmer H. and Young R.S. (eds.), *Corinth, Volume XIII, The North cemetery*, Princeton, New Jersey 1964, Pl.43, Deposit 9/g; Вулић Н., *Нови гробови код Требеништа*, Споменик LXXVI, Београд 1933, кат.бр.60, сл.53,54; Микулчић И., *Једна античка некропола из околине Битоља, Старинар, (н.с.) књ.21, (1970)*, Београд 1972, Т.1/1-392; Поповић Љ.Б., *Античка грчка збирка, Антика VII*, Народни музеј Београд, Београд 1994, сл.366, 367.

16. Гроб 103, ситуација во текот на чистењето на гробната содржина.

Boban HUSENOVSKI
National Institution Museum – Gevgelia
Gevgelia, Republic of Macedonia

A SOLDIERS GRAVE FROM THE CEMETERY AT MILCI NEAR GEVGELIA

Summary

The cultural and chronologic consistency of the cemetery at Milci, and the many layers of the settlements on Vardarski Rid (Gortinia) were confirmed by the revealed Prehistoric sector of settlements. The assessment of the mobile finds have shown a close cultural connection which date to the period of the 7th and the 6th centuries B.C.

The extension of the chronologic frame of the use of the cemetery at Milci has been confirmed to period from the end of the 8th to the 5th /4th centuries B.C., mainly to the newly discovered 60 grave units, researched during the years of 2011 to 2015.

The character of the find is best underlined by the grave number 103, with a set of arms with an “offense” outline, enriching the historic framework of the Paionian cemetery in the region of Dolno Povardarie (the area of the lower flow of the river

Vardar). The appearance of new types of pottery, bronze, and gold finds, may pronounce the position of a new layer of military dignitaries in the actual historic scene.

The surfacing of another early ancient grave in frames of the Prehistoric necropolis of Milci, shows the possibility of locating the earlier ancient necropolis that belongs to the town of Gortinia.

The second most possible reason of burial of a military aristocracy was the enlargement of the boarder lines of the Ancient Macedonian state in the region of Amphaxitis, which was a reality in the first half of the 5th century B.C. Thus, this may be a recognition of the establishment of the Macedonian military organization in this part of the region known as Dolno Povardarie.